

BIRTHInvestigator: Miliana. RInformant: Sai Elliot.....Noco, Rewa, Burebasaga.ULUTAGA: NA SUCU NI DUA NA GONE ENA GAUNA MAKAWA.

- Sa kunekunetaki tiko edua na gone sa na kila tiko ko tinana na veika e dodonu me vakarautaka. Ena nona vula dua ena vakaraitaki ga ni sega tiko ni vinakata eso na kakana, ka sa malumalumumai natuvaki ni yagona. Ka sa vinakata tale ga ko koya me kakua ni toso voleka yani vua eso na boi ni tamata. Oqo e sa dau vakaraitaki sara ga ni kune ca. Ia eso na kune eda na sega ni rawa ni kila kevaka me kana tu ga yani vakaveitalia, ka qai vaka vo walega ke raica edua na mate ka na vakavuna sara kina me bibi. Sa na vula rua sa na qaravi tiko me kaua ni tiko vata tale kei na turaga na watina. Ena caka tiko mai na kena ka mai kana ga ena vanua ka davo koto kina. Ni sa kaukauwa mai na gone ka yacova yani na nona sa vula va sa dau vakatabui vi koya me kakua ni cakava eso na cakacaka, baleta ni vinakati me dei na gone ka tiko vua. Ena nona tiko oqo sa na vakarautaki sara ga na veika taucoko me baleta na nona vakasucu. Ko tagane sa na nona cakacaka na tei dalo vakalevu, ena tei talega na kena bele. Ia na kakana ena kania tiko ena kania na drauni kau me vukei koya ena nona vakasucu ka vakabulabula taka talega na nona dra. Ena vakatabui vua me kakua ni dau dreketa na ka bibi baleta ni se qai buli tiko na gone ena loma ni ketena. Ena vakatabui talega vei koya me dau sasala yani ki cake na ligana

- baleta ni vakabauti de qai gauna me sucu mai kina na gone sa rawa ni liu tu mai na yavana. Edau vakatabui talega vei koya me kakua ni dabe e mata ni katuba ni vakabauti de qai gauna ni nona sucu me qai dau iro ga mai na gone ka suka lesu tale ki loma. Era na vakatabui talega mera kania na kakana damudamu, baleta ni vakabauti de qai tauvi Kulakula na luvedra, oqo mevaka tu na mata ni misila ka mata damudau lalai ka rawa ni vakavuna kina me karokaro na gone. Edaɔ qarauni sara vakavinaka na kakana e kania ko tinani gone baleta na vei bauta se na Vakabauta ka sa tu. Sa na qai mai tiko yani ko marama tiko bibi ka dau cakava ga na cakacaka mamada, ia ena sega ni vinakati me davo sara tu ga vakadua, ena cakava toka edua na ka de lakolako ka lai leqa tale kina na gone ena nona sa davo koto ga vakadua. Sa na qai toso tiko na gauna ka sa yacova yani na nona vula walu, ia ni se qai vula vitu sa koti sara na uluna baleta ni na sega talle ni koti na uluna ena oti ni vakasucu. Sa na qai caka edua na kena i yavu vaka kina na kena magiti, sa qai lai koti kina na drau ni uluna. Ni sa lai vula walu sa na vakayacori talega na nona qoli, mera dau gole yani ko ira na wekana ka ra tabetabe yani mera lai kana vata kina. Sa na tekivu tale eke na nona saga me yavalata na yagona, enarawa ni gole yani ki drewe buka, se me savasava yani, se me lai werewere. Me rawa kina ni yavala na yagona me na yavala tale ga kina na gone ka buketetaka tiko me rawa ni sucu mai. Ni sa oti koya sa qai mai tiko yani ko koya ena nona vale ka cakava tiko eso na vei cakacaka vakakoya.

Ni gauna gauna sa mosi mai kina na dakuna se me tukuna mai ni

- sa mosi mai na vuni yavana oqori sai vakatakilakila sara ga ni taratara. Kevaka me dau taratara dede enarawa ni taura tu e dua taucoko na siga nona taratara, ena mataka ni siga kadua sa qai rawa ni sucu. Ni se bera talega na gauna ni nona sucu ena soli vua eso na wai vakaviti mevaka na wai ni tara sucu, me ra ni vukei koya ena gauna ni vakasucu. Ena kania na drauni vasili damu, se lose yani na bele ka gunuva yani. Me gunuva na ka wetiwetiā me rawa ni vukei koya. Ni sa kaukauwa mai sa na lakovi sara yani ko marama vuku. Sa na gole sara mai ko koya kei na nona qani kai se na lako walega mai. Sa na mai raica sara na ka sa yaco tu sa na tukuna sara ko koya na cava me vakarautaki. Ni sa oti koya sa qai tukuna ko koya na marama me gu, ena kaukauwa ni nona gu sa na rawa ni kacabote mai kina na nona wai na marama koya. Ni sa yaco na ka oqo sai vakaraitaki sara ga ni sala ni gone. Oti sa qai mai vakarau toka yani ko marama vuku me taura na gone, ka me kakua ni lutu ki ra de qai katalomo tale ena levu ni dra erau na sala vata mai. Ni sa lutu ga mai na gone sa totolo sara na ligai marama vuku me taura yani na gone, ka domicatani na duka ka toka e gusuna kei na matana. Ni cakava oti ga oqo sa na vakarautakasara ko koya na vanua me musu yani kina nai vicovico ni gone ena rauta me balavu ni ligamu levu. Sa qai waraka toka yani na gauna me rau veisoli cegu kina ko tinavei gone. Ni sa laurai me sa vulavula mai na vicovico sa na gutuva sara yani ena bitu mamare ka gagata vinaka. Sa mai vakatavi sara yani na gone ka sa rogo mai na domona. Ka sa qai kena gauna me vakasavasavataki kina ko tinani gone

- sa na dau lutu ga mai na gone ka sa lutu vata mai nai Tokatoka ni gone. Ena kena lutu mai oqo nai tokatokani gone sa na qarauni sara vakavinaka na nona vakasavasavataki. Na dra ca kece ka tu vua ena gauna ni nona bukete sa qai kena gauna oqo me tasova mai kina. Kevaka e vakasucu vinaka ia e vinaka, mevaka eso edau via dredre toka na nodra vakasucu. Ni sa oti ga mai koya sa na kau sara yani na i Tokatoka ni gone ka lai bulu yani. Ena lai bulu sara yani ena dua vanua ka sega ni rawa me kunei kina. Oqo ni vakabauti tiko me kakua ni dua na mate ca me tauvi rau na veitinani. Edau ologi yani ena dua na kumi ka sa dau tu era me lutu kina na tokatoka ni gone. Ni sa oti na nona vakasavasavataki ko yalewa sa qai rau vakatikitiki yani kina na vanua sa vakarautaki kina na nodrau i davodavo. Oqo sa na tevu tu kina na ibe lelevu, na kumi kei nagatu ka na biri tu na nodrau taunamu vakaviti. Erau sa qai lai davo yani, ia mevaka ni se matai ni gone ena roqoti tiko ga ka yacova sara yani nai ka va ni bogi. Ena nona roqoti talega oqo edau laurai kina se ko cei na tabana e lutu kina na vicovico ni gone, ni vicovico ni gone edau taqomaki me kakua ni leca. Eratou na lewe va mai na tabani tagane ka ratou lewe va tale ga mai na tabani yalewa. Sa qai dau caka toka na kena veiwali ka caka tiko na laga same veira na marama. Na soqo ni sucu ni dua na gone vou edau marautaki ni vakabauti ni sa solia tale mai na Kalou edua na nona solisoli veiratou na mataqali koya. Oti koya sa toso tiko na gauna ia na kena kakana na tinani gone sa na tiko ga erau lewe rua me rau qarava na kena. Ia na tinani gone vou edau saqa walega yani vua na Ba kei na dalo, ena vakatabui vei koya me kakua

- ni kania na kakana vaka masima me yacova na bogi tini. Ia taumada ke sa mani lutu yani na vicovico ni gone ka lutu veiratou natabani yalewa sa na qai ratou gole meratou lai vakaurautaka mai na kena i yau vata na kena magiti. Ni sa oti koya sa qai vakaqarai mai edua na tei ni niu damu me mai tei vata kei na vicovico ni gone. Ni sa tei na vicovico ni gone edau vakabauti ni sa qai rawa ni tiko vakadua ka tubu bulabula na gone. Meda dau raica yani na vuni niu eda rawa ni kila ni dua na kau bulabula ka kaukauwa na wakana, ka qai mai serau tu yani na kena i tuvaki. Ia kevaka me sega ni tei nai vicovico ni gone sa na rawa ni gone dau vakararai ka taura na ka, ni nanumi tiko gone ni oqori e vaqara tiko na nona i vicovico.

Ni sa oti na bogi va edau caka tale ga kina edua na kedrau Burua na veitinani baleta ni rau sa bula. Se dau tukuni tu na Tunudra. Eda vakarautaki na magiti droka me moku mai edua na manumanu levu, ka kau mai na dalo droka ka sa qai mai wasewase yani. Ia mai na gauna erau sucu kina na veitinani vou era sa yaco tiko yani na veiwekanimera lai Roqoroqo veirau na veitinani. Era dau kauta ga yani na ibe lalai ni gone, na waiwai, na masi, na gatu, na tabua, ka rawa talega ni ra kauta droka yani na kena kakana na tinani gone. Oqori e vakatokai kece tiko me kani Roqoroqo se Kevekeve. Ia ko ira kece na gole tiko na lai Roqoroqo ni sa yacova mai na bogi sa sa na vakarautaka ko tamani gone edua na magiti droka levu, ka veiwaseyaka veira na veiwekani koya. Oqo gona nai Burua nodrau na veitinani, kei na nodratou vakavinavinaka veira na yaco ena Roqoroqo ena nodra veinanumi.

- Ni sa oti ga na bogi va era sa na rawa ni dui lesu tale ko ira na sa viaqgole. Oti koya sa qai ratou qai tikoga na lewe ni matavuvale koya kei na so na wekadratou, baleta ni ratou via cakava edua na kena vakabogitini. Ia ena bogi tini oqo sa na qai rawa vei tina me kania na kakana ni wai tui, se na kakana vakamasima. Sa na qai gole tale ga mai ki loma nivale ko koya na tinani gone vou me raica na ramarama. Mai na loma ni gauna koya edau vakatabui vei tamani gone me kakua mada ni lai raica yani na matadrau na veitinani. Sa na qai tukuni ga yani vua me qai mai raica na matadrau na veitinani. Oti koya sa ratou mai tiko na lewe ni vuvale koya. Ia ena maroroi tiko gako tinani gone me kakua ni dua na cakacaka me cakava de qai tadoka. Kevaka edua na tinani gone edau tadoka oqori sa bau kani kunekune na yaloka ni dilio na kena wali. Baleta ni tadoka ni tinani gone e vaka me curumi koya na batabata, ka lai lako vaka ca vua na nona gacagaca. Ena rawa ni veivakaleqai sara kina kevaka e sega ni qarauni vinaka ko tinani gone vou. Ena vakatabui talega vua me kakua ni seruta na drauni uluna. Baleta tiko gone ni nanumi kevaka sa na yavalata na yagona ena rawa ni tauvimate kina ko koya kei na gone talega. Sa dau vakabiu tu ga yani na drauni uluna me tubu tu ga yani me yacova sara na gauna sa kaukauwa mai kina. Ni rau sa vula dua oti sa qai kena gauna me kau yani kina na gone me lai vakarautaki edua na nona kani Papitaiso. Erau na vakaisulu ruarua yani vakaviti ka ratou gole vakaveitamani ki vale ni lotu. Ena tevu tu edua na nodrau i Butubutu ni Papitaiso, ni sa oti koya na i yau koya esa dau nona ga yani nai Talatala se ko cei e vakayacora nai cakacaka ni Papitaiso.

- Ia na drauni uluni gone ena sega vakadua ni koti me yacova sara na nona yabaki dua. Ni sa yacova yani na yabaki dua sa na qai koti ni dau vakabauti me kautani naduka ka tu vua baleta ni lako mai ena dua na tikini yagoni tinana . De qai dua na ka me tauva yani na uluna, ko koya oqo sa qai dau koti kina sa qai tubu yani vakadua ka yacova sara na gauna tale e via koti kina. Ena vakarautaki talega eke edua na kenai yau vata na kena magiti me vakatokai tiko na magiti ni Koti. Ko tinani gone sa oti ga e vula walu sa na rawani koti talega yani nadrauni uluna.
- Edua na taro au via taroga yani, vaka cava beka na yaca ni gone, ko cei edau vakatoka yaca ni sa sucu edua na gone vou ?
- Ni sa sucu yani edua na gone vou sa nodratou i tavi sara ga na tamana na solia na yaca, ia edau vakalevu ga me dau toka na yacana ko koya na tamai tagane. Na kena lai vakatokari na yacani gone oqo edau kau tiko yani edua na tabua me lai vakatokai kina na yacani gone. Ena sega ni rawa ni lako wale tu ga yani ka lai tukuni yani na yaca. Sega nakena gaunaisala dina ni vakatoka yaca edau vakayagataki kina na kamunaga.
- Na cava soti edau vakayagataka na marama vuku ena gauna ni vakasucu ?
- Ni sa gole mai na marama vuku era sa na kauta tiko mai na nodra i yaya nivakasucu mevaka na qani kai kei na mudu ni bitu ka mamare qai gagata toka. Oqo na mataqali bitu vata ka ra dau teve kina na tagane. Ni ko ira na marama vuku sa vaka me nodra taledi na cakacaka koya kevakamera muria vakadodonu na kena i vakarau. Era sa kila talega na veika e dodonu medau yacova na marama vakasucu vou. Na nona cakava tiko gone na

Cont'd Page 8.

- nona cakacaka koya sa na kila tale mai kina eso na ka vou.
- Era kila beka vakacava ko ira na marama vuku na ka oqo ?
- Ena gauna e liu era se dau veivolekati sara na tamata keira na noda vu. Koya gona ni ra vinakata edua na ka era sa qai dau lai kerea yani vua na kena Bete mera vakaraitaka mada veira na ka koya. Se mera se tikotiko ga ena dua na siga sa basika tu mai edua na tamata ka mai solia veira na mana mera vakayacora kina na cakacaka koya. Edau vaka tu gona koya nai tuvaki ni bula. Kevaka me'u na taura vakamatailalai kece sara au na rawa ni kaya ko ira kece na dau vagunu kei na dau soli wai kei ira na marama vuku era kila mai na ka oqo ena vosa mana ni dua beka na nodratou vu mai na tikotiko koya. Sa qai dau veisolitaki tiko ga mai vakamataqali na veika taucoko oqo. Kevaka ena caka tiko ena kena gaunisala dodonu ia ena mana tikoga na nodra cakacaka.
- Na wai vakaviti cava edau soli veira na marama tiko bibi ?
- Sa dau tiko ga ko koya ka dau solia na wai, kevaka gona e mani gole yani vua na marama vuku edua na marama tiko bibi ka tukuna vua na cava na nona leqa se na tikini yagona cava e mosi tiko sa na tukuna sara mai na marama sa vinaka lai gunuva na ka. Se ko lai taura mai nadrau ni vasili ko lai mamaca tu ni ko se bera ni kania na kemu kakana. Se kolai losea na bele mo gunuva. Ko ira talega na marama vuku era dau veivakasilimi, oqo me ra lai taura na yagodra na marama tiko bibi ke me kilai kina se sa vakacava tiko na gone. Kevaka mada edua na marama sa vakasucu dredre sa na soli sara yani vua na wai vakaviti ga gunu yani.

- Edua beka na ka ko kila baleti ira na dau vakalutu, se medua beka na marama e sega ni vakasucu na luvena ?
- Au sega sara mada ni kila vinaka ia au dau rogoca tu ga ni ko ira oqo era sega ni vakasamataka na ka era sa via cakava. Era sa nanumi ira ga vakataki ira ka ra sega ni nanumai na tikini yagodra kei na nodra dra ka ra via biuta laivi. Eso era dau lako yani veira na dau soli wai ni tiko na wai ni vakalutu. Kevaka sa mani soli na wai koya sa na bau taura toka edua na gauna balavu sa na qai rawa ni vakaluveni tale. E tiko talega na wai ni veiyawaki ni vakaluveni, kevakak ko vinakata me vaka kina. Na veika taucoko oqori edau kila tu ga ko marama dau soli wai.
- Na cava edau lai bulu kina nai Tokatoka ni gone ?
- Oqori ni vinakati merau kakua ni tauvimate koi rau na veitinani vou, ka daulewai sara ga vakavinaka na vanua me lai bulu kina nai Tokatoka ni gone. Na ka talega oqo edau lutu ga mai na gone sa muria sara ga mai nai Tokatoka. Kevaka e mani sega se me dredre na kena lutu mai nai Tokatoka ni gone kenai balebale ni dua tiko na leqa. Kadau vakatokai na ka oqori me Kube, ni sa kabi nai Tokatoka ni gone kina serena. Sa qai solia kece na nona i gu ko marama vuku me lutu laivi mai na Tokatoka ni gone. Edau masi toka ga na dakuna ka sa qai dau veimoiyaka toka na ketei koya na marama vakasucu na marama vuku. Ni na vaka-lailai ga ka sa lutu rawa mai nai Tokatoka ni gone.
- Na cava edau yaco kevaka e sega ni sucu rawa mai na gone, se me rairai ga mai na uluna ka suka taleki loma ?
- Ena tikina oqori sa dau tu na kena vakabauta baleta ni dau

- rawa ni vakatara ko koyana marama tiko bibi na nona tara, se dua na yasana ena rawa ni cala tiko beka veiratou na wekai tagane. Sa dodonu gona vua me soro veiratou qai rawa ni sucu na luvena. Sa na qai dau gole mai edua na dauvena sa qai kerekere kina ko koya na marama koya meratou vosoti koya ena vakarau ka vakayacora. Ena nona vosa oti ga koya ka mai tara sara yani na ketena, gauna vata ga sa lutu mai kina na gone. Ia edua tale tiko na kena vakabauta e rairai beka edua na ka e cakava lo tiko ko watina de dua erau lasa vata tale tiko kei dua na marama, sa qai dau kacivi mai me tarogi se vikata me bula na watina se sega, kevaka e tukuna io, sa na qai tukuni vua me tukutuku. Eke sa na qai talaucaka yani kina ko tagane na nona tukutuku. Ena gauna vata ga sa na lutu tale ga mai kina na gone. Kevaka me vunitaki tiko ena rawa ni leqa kina ko koya na marama koya, vaka kina na gone.
- Edua tale beka na ko via vakaraitaka me baleta na ulutaga daru veitalanoa kina ?
- Au nanuma ni sa rairai kena levu beka koya, edua ga na noqu i vakasala veira na marama tiko bibi. Mera kakua ni beca na nodra tiko bibi baleta ni oqori edua na katuba kina rusa ka na rawa ni leqa kina ko koyana marama koya.